

Kölcsey Berzsényi fölött tartott emlékbeszéde a Magyar Tudományos Akadémián*

Gyapay László

1836. február 24-én meghalt Berzsényi, az Akadémia rendes tagja, és mint kiemelkedő személyiségről a szabályok szerint emlékbeszédben illett megemlékezni róla.¹ A kisgyűlés március 14-én tárgyalta az ügyet:

Emlékeztetvén a' titoknok [Toldy Ferenc] az ülést arra, hogy a' társaság legújabbán két nagyérdemű tagját t. i. gr. Kornis Mihály igazg.[atósági] és Berzsényi Dániel r.[endes] tagot vesztette el; határozottat szólítaná fel a' titoknok Szász Károly r.[endes] tagot, vállalná magára gr. Kornis Mihály' életrajza' elkészítését, Kölcsey Ferencz r.[endes] tagot pedig arra, mondana Berzsényi Dániel felett a' legközelebbi közgyűlésben emlékbeszédet.²

Az utóbbi felkérése azért is érdemelt figyelmet, mert Kölcsey 1817-ben publikált recenziója nagyon megsértette Berzsényit, akivel a kritikus hosszan tartó, rossz hangulatú vitába keveredett. Másfél hónappal a döntés után Döbrentei saját vívódó érzéseiről számol be Kölcseynek:

És Neked e nagy lyrai genienk, e barátom feletti emlékbeszédírás juta. Nem szólék el-lene az ülésben, mert hirtelen érzém, hogy Te, ámbár kemény valál hozzá, nemeslelkűen járandsz el tisztedben. És új koszorúdnak azáltal, ujra örvendek.³

1842-ben Döbrentei három kötetben úgy adta ki Berzsényi műveit, hogy terjedelmes bevezető és jegyzeteket csatolt a szerző szövegeihez. Ez utóbbiak egyikében olyan visszaemlékezést olvashatunk, mely némi bepillantást enged az események alakulásába:

az akadémiai ülésben a' kérdésre: ki írjon Berzsényire emlékbeszédet? Vörösmarty, tompa hangon, Kölcsey nevét mondá, 's arra, hallgatás lön.⁴ Hitelt kell adnunk e szavaknak, hiszen nincs nyoma annak, hogy a jelenlevő kortársak közül valaki cáfolta volna azokat. Később Gyulai Pál, aki csak közvetve értesülhetett az eseményekről, és forrásáról nem adott számot, szintén felidézte a történeteket: Midőn az akadémiai ülésben arról volt szó, hogy ki tartson a meghalt Berzsényi felett emlékbeszédet, Vö-

* A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

¹ A „megholt nevezetes tagok, különösen tudományos érdemeikért illendő beszéddel magasztalásukat nyerik.” (MTT Évk 1833, 110.)

² KGyJk 1836. márc. 14. 11. ülés, 88. pont.

³ Döbrentei Gábor Kölcsey Ferenchez, 1836. máj. 2. KölcsLev. 213.

⁴ BERZSENYI 1842. I. 309.

rösmarty felindult hangon mondá: Kölcsey és senki más. Indítványa határozatba ment, s Kölcsey, Berzsényi kritikusa engedett a közkívánatnak.⁵

Kölcsey feltehetően kapott hivatalos felkérést Schedel (Toldy) Ferenctől, de ezt a levelet, sőt Kölcsey arra adott válaszát nem ismerjük. Toldy 1836. június 7-én kelt soraiban már eldöntött ténynek veszi, hogy Kölcsey tartja Berzsényi felett az emlékbeszédet:

Nagy gyűlésünk ez idén bihetőleg augusztus' legvégén lesz. Barátom Uram' megjelenésére minden esetre számot tartunk. A' köz ülés Berzsényi emlékbeszédétől vár legtöbb érdeket.⁶

A búcsúztató elkészültével kapcsolatban Kölcsey július 3-án megnyugtatta Toldyt, de jelzi, hogy személyes megjelenése a nagykárolyi megyegyűlésen rá váró feladatok miatt akadályokba ütközhet:

Berzsényi' emlékbeszédével készen leszek; de azt magam felvihetni nehezen fogom. Gyűléseink August 22dikétől September 10dikéig fognak tartani. Ezeken jelen kell lennem; mert bizonyos küldöttségi tárgyban fogunk jelentést tenni, mitől a' jövő Országgyűlésre adandó Utasításunk nagy részben függ. Általlátja Barátom Uram, milly fontos e' dolog. Azonban ha az Akadémia' nagy gyűlése August legvégén kezdődvén, a' közülés September' 12dikénél előbb nem tartathatnék: azon esetben a' közülésre meglehetne jelennem. Mert September 8dikán talán indulhatnék.⁷

Toldy válaszából kiderül, hogy érzékenyen érintette a szónok távolmaradásának lehetősége:

A' melly igen örvendeztem a' Berzsényi' emlékbeszéde' készülését, olly kedvetlenül hangzott az el nem jöhetés' híre. A' tartandó köz ülés' vég határa minden esetre Sept. 11; de félek hogy 8dikán lesz már. Azonban legyen rajta B.[átyám] U.[ram] hogy 8dikán is körünkben láthassuk.⁸

Augusztus folyamán Kölcsey megkapta az Akadémia elnökétől, Teleki Józseftől a nagygyűlésre és a közgyűlésre szóló hivatalos meghívót. Ennek példánya sem Kölcsey hagyatékában, sem az Akadémia levéltárában nem lelhető fel. Azt a Toldytól származó kísérőlevelet sem ismerjük, melyről Kölcsey augusztus 30-án Szemere Pálnak említést tesz:

Schedel az elnöki levél mellett írja, hogy a' nagy gyűlés September 8dikán végződik. Én legfeljebb 6dikon valék indulható; 's czélt nem érheték. Azért engedelmet kérttem az elnöktől; 's szerencse, hogy tevém. Hat nap óta iszonyú fájdalmaim vagynak gerénczemben és csípőmben; 's szekerem ülnöm lehetséges nem lenne.

⁵ Idézi: VÖRÖSMARTY 1960. 658.

⁶ Toldy Ferenc Kölcsey Ferenchez, 1836. jún. 7. RGy SzT XV. 17.

⁷ Kölcsey Ferenc Toldy Ferenchez, 1836. júl. 3. MTAK Kt. RAL 62/1836. Vö. KÖM2 III. 739–740. Ez utóbbi kiadás Döbrenteihez írottként tarja számon ezt az Akadémia titoknokának címzett levelet, de téved, mert 1835-től Toldy (Schedel) volt a titkár.

⁸ Toldy Ferenc Kölcsey Ferenchez, 1836. júl. 31. RGy SzT XV. 22.

E sorokból kiderül, hogy Kölcsey augusztus 25-e előtt egy számunkra nem ismeretes levélben Telekihez fordult, hogy távolmaradására engedélyt kérjen. A Szemeréhez írott levél folytatásában Kölcsey a Berzsényi-émlékbeszédről és annak keletkezési körülményeiről is tájékoztatja barátját:

Berzs.[enyi] felett az emlékbeszédet e' postával indítom. Tegyenek vele a' mit akarnak. Csináld, hogy láthassad; 's mond el róla ítéletedet. Sokféle magányos levelezések, az emlék beszéd, 's hozá a' gyűlés, kegyetlenül széllyel szórtak. Egy hét óta 14 levelet kelle barátimnak és ismerősimnek széllyel küldözni; az emlékbeszéd' utolsó fele pedig egy egész, hosszú éj' munkájába került; 's mind ez megyei determinatiókkal [határozatokkal] vegyülve, rendes [itt: furcsa] életképet ad. [...] Reméllem, a' nagy gyűlést megtekinted; 's valamit irsz róla nekem is.⁹

Ugyan ezen a napon Toldynak is ír, és leveléhez mellékeli az emlékbeszéd kéziratát:

Kedves barátom, September 8dikáig Pestre jutnom lehetetlen. Mihelyt vevém az elnöki levelet, azonnal postára adám az elmaradhatásért könyörgöt. Berzs.[enyi]' emlékbeszédét ide zárom; talán illy csomót postán küldeni tilalmas: de kényszerítésben vagyok. Alkalmom innen e' napokban nincs; 's ki vagyok téve, hogy vagy e' küldeménynyel alkalmatlankodjam, vagy megbízásomnak eleget ne tegyek. Különben Pestre mennem kellene; dolgaim lennének ott. Azonban körülményeim e' pillanatban bár külsőképen engednék is az útazást; hat nap ótai derékfájdalmom itthon szegezve tartana. Ha lehetséges három négy hét alatt megpróbálom a' felmenést; addig is igen le lennék kötelezve, ha pár sorral tudósíttatnám: küldeményem hibátlanul 's jókor érkezett e meg?¹⁰

Szeptember 20-án Wesselényinek címzett soraiban is fájlalja – és ezúttal nem a derekára hivatkozik –, hogy nem tudott az ülésére eljutni:

Csapás rajtam, hogy Pestre mennem lehetetlen volt. De közgyűlésünk az akadémia gyűlésével egy hétre esett, mivel az ifjak iránti felírason jelen akartam lenni: kénytelen valék viszontlátásod örömeiről lemondani. Az ég talán e mostani veszteségemet ki fogja pótolni.¹¹

A most bemutatott források nem erősítik meg Taxner-Tóth Ernő feltevését, miszerint Kölcsey „nem akart, talán a beszédben foglalt vallomás őszintesége miatt” ott lenni a pesti gyűlésen. Elképzelése igazolására a szerző minden kommentár nélkül idéz az emlékbeszéd azon részéből, melyben Kölcsey ifjúkori Berzsényi-élményét idézi fel.¹² Bécsy Ágnes a mélylélektan körébe tartozó folyamatokat sejtve úgy fogalmaz, hogy Kölcsey nevezetes emlékbeszéde 1836-ban – melyben ugyan megkövetésről szó sincs, és személyesen nem is volt hajlandó elmondani – Helmecczivel olvastatta föl –, távolról sem csak az Akadémia elholt tagjának kijáró kegyes szó-

⁹ Kölcsey Ferenc Szemere Pálhoz, 1836. aug. 30. RGy SzT XV. 29. Vö. KÖM2 III. 745–746.

¹⁰ Kölcsey Ferenc Toldy Ferenchez, 1836. aug. 30. MTAK Kt. RAL 241/1836. Vö. KölcLev. 221.

¹¹ Kölcsey Ferenc Wesselényi Miklóshoz, 1836. szept. 20. KölcLev. 223.

¹² TAXNER-TÓTH 1992. 296–297. Az idézett szöveget lásd KÖM2 I. 729. Vö. MEZEI 1990. 88.

noki mutatvány.¹³ A helyzet ezzel szemben az, hogy Toldy az elnöki meghívót kísérő levelében – a címzett szerint – egyértelműen szeptember 9-ére tette a közgyűlés időpontját. Kölcsey tehát úgy számolt, hogy megyei teendői miatt 6-ánál korábban nem tud elindulni, és három nap alatt nem jut el Nagykárolyból Pestre. Ehhez jött a derékfájás.

Kölcsey idézett, augusztus 30-án a titoknoknak küldött levelén található rájegyzés szerint Toldy 1836. szeptember 7-én vette a küldeményt, és a kérésnek megfelelően a nagygyűlés teendői közepette nyugtázta annak megérkezését:

Ennyi dolog közt csak egy pár szót! Ma reggel vevém az Emlékbeszédet a t.[udós] t.[ársaság] köz öröme. E' szempillantásban oszlik el a küldöttség melly az efféléket vizsgálja (estve 7 órakor) 's ettől veszem által az elfogadottakat. Vasárnap, 11kén tehát én Simai felett papolok, 's B.[arátom] U.[ram]-é olvastatik v.[agy] Bajza vagy Bártfay által, még ez nem bizonyos. Fájdalmunk közönséges, hogy személyéhez nincs szerencsénk. – Gyűléseink folynak nagy hévvel, tárgyaink nevezetesen. – Vajha ne hagyja bennünket mindig magunkra. [...] Majd elfeledém megjegyezni, mi fő. A' beszédet a' küldöttség elragadtatással hallgatta.¹⁴

A Toldy által említett bizottság a közgyűlés programját állította össze, és terjesztette a nagygyűlés elé.¹⁵ Ennek jóváhagyása után,¹⁶ amikor eldőlt, hogy Helmečy fogja az emlékbeszédet felolvasni, készült el a közgyűlés nyomtatott programja:

A'
MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG'
ötödik köz ülésének tárgyai.

Pesten, a' nemes vármegye' nagyobb termében, 1836, sept. 11., délelőtti 10 órakor.

1. A' társaság' Elölülőjének megnyitó beszéde.
2. A' Titoknok' előadása a' társaságnak 1835. november' 16^{dikától} fogva e' folyó 1836^{beli} szeptember' 10^{dikéig} folytatott munkálódásairól.
3. Értekezés az eskütársakról, Szle menics Pál rendes tagtól.
4. Emlékbeszéd Simai Kristóf felett, D. Schedel Ferencz titoknoktól.
5. Értekezés a' magyarországi mezei szorgalom' némelly akadályairól Berzsenyi Dániel rendes tagtól. Olvassa Döbrentei Gábor rendes tag.
6. Emlékbeszéd Berzsenyi Dániel felett, Kölcsey Ferencz rendes tagtól. Olvassa Helmečy Mihály.
7. Jelentés a' nyelvtudomány' osztályának 1834^{ben} kitett jutalomkérdésére bejött 6 felelet között legjobbnak talált, és így 100 darab aranyat nyert feleletről, valamint az ehhez legközelebb állóról, melly külön tiszteletdíjra érdemesítetett.

¹³ BÉCSY 2001. 14.

¹⁴ Toldy Ferenc Kölcsey Ferenchez, 1836. szept. 7. RGY SzT XV. 32. Vö. KölcseLev. 222.

¹⁵ A bizottság jegyzőkönyvének nincs nyoma. Vö. MTAK Kt. RAL K 1790.

¹⁶ NGyJk 1836. szept. 9. VII. nagygyűlés, 9. ülés, 88. pont.

8. Jelentés a 'philosophia' osztályának 1834^{ben} kitett jutalomkérdésére bejött 14 felelet között legjobbnak talált, 's így 100 darab aranynyal jutalmazott feleletről, 's az ahhoz legközelebb álló háromról, melyek tiszteletdíj mellett fognak világot látni.
9. Jelentés a ' legjobb eredeti vígjátékra kitett volt 100 darab arany jutalomra beérkezett 8 munkáról.
10. Jelentés az 1835diki, 200 darab arany jutalomra érdemesített, magyar munka felől, 's a' dicséretes más három munkáról.
11. Kihirdetése a' most lefolyt 7^{dik} nagy gyűlés által kitett törvény- és természettudományi jutalomkérdéseknek.
12. Az Elölülő az ülést berekeszti.¹⁷

Az ülés a nádor gyengélkedése miatt István főherceg megtisztelő jelenlétében a programnak megfelelően zajlott le. Ezt követte a 65 fős ünnepi ebéd, melyet Széchenyi a Kaszinóban adott a Tudós Társaság tagjai tiszteletére.¹⁸

Mielőtt a Berzsenyi fölött mondott emlékbeszéd a nagynyilvánosság előtt elhangzott volna, nemcsak a közgyűlés programját összeállító bizottság foglalkozott vele, hanem az a másik is, mely az *Évkönyvek*be felveendő munkák felől döntött. Az *Évkönyvek*be nem automatikusan került be minden emlékbeszéd, de Kölcseyt az első helyre sorolták, és ezt a nagygyűlés elfogadta.¹⁹ A szeptember 11-én megtartott ünnepi közgyűlésről a sajtó terjedelmes beszámolókat tett közzé, melyek jól mutatják a közgyűlés és benne az emlékbeszéd státuszát. A Jelenkor tudósítója így örökítette meg az eseményt:

Pesten sept. 11kén délelőtti 10 1/2től délutáni 1 1/2ig tartá a' magyar nemz.[eti] tudom.[ányos] Akadémia n.[eme]s; Pest megye nagyobb üléstermében 5dik köz vagy nyilvános ülést, melyet szerfölött számos és jeles mindkét nembeli vendégen kívül István cs.[ászári] kir.[ályi] főherceg is kíséretestül mind végiglen magas jelenlétével díszesíteni méltóztatott. E' nemzeti ünnepet szokás szerint m.[éltóságos] Teleki József gróf 's akad.[émiai] elnök deli szerkezetű, rövid de lelkes ömlengésű 's fontos tartalmu beszéddel nyitotta meg, melyben egyéb tudom.[ányos] előhaladáson kívül főkép azon legfensőbb érdeküt emelé ki, minélfogvást fens.[éges] Főherceg-Nádorunk mint egyszersmind a' tudom.[ányos] Akadémia pártfogója hathatós közbenjártára nyelvünk törvényhozási méltóságába, mint eredeti, visszaiktattatott fels.[éges] Fejedelmünk által, más alkotmányos nemzetekéji példája szerint. [...] Erre [azaz Döbrentei felolvasásása] olvastatott Kölcsey Ferencz rendes tagnak Berzsenyi elhunytára irt remek tollu 's gyönyörű alkatu emlékbeszéde. [...] Ezek után a' m.[éltóságos] gróf elnök czélszerű hála-beszéddel az ülést berekeszté, 's midön a' jövet mind menet éljenkiáltásokkal fogadott István föh.[ercze]gnek oszlás közben ismételve köszöné magyarul az imént tisztelt elnök gróf e' nemzeti ünnep magasítására 's megtisztelésére czélzó megjelentét 's végiglen maradtát, a' főherceg számos körülálló hallatára tiszta magyar ajkon illy formán vön bucsút: »Szerfölött sajnálja édes atyám (a' főherceg-Nádor) hogy gyöngélkedése miatt ez ülésbe nem jöhetett, azonban megvallom, hogy

¹⁷ MTAK Kt. RAL 150/1836.

¹⁸ SZÉCHENYI 1937, 23; *Jelenkor*, 1836. szept. 14. 74.; *Honművész*, 1836. szept. 15.; Szemere Pál Kölcsey Ferenchez, 1836. okt. 4. SZEMERE 1890. III. 273.

¹⁹ NGyJk 1836. szept. 9. VII. nagygyűlés, 9. ülés, 86. pont. A bizottsági jegyzőkönyv elveszett, de nyilván volt tartalva: MTAK Kt. RAL 140/1836.

valamint eddig nagyon szép ideám volt a' magyar Akadémiáról, ugy igen örvendek, hogy a' mai ülésben azt nem csak kielégítve, hanem fel is mulva tapasztaltam« – Ed- dig az ünnep rajza röviden. Végzáradéka ennek az idén is mint tavaly a' m.[éltóságos] Széchenyi István gr.[óf] 's akad.[émiai] másod-elnök adta fényes ebéd volt a' Casino nagy termében némely budapesti méltóságok 's a' m.[agyar] Akadémia Budapesten létező helybeli és vidéki minden rendü tagjai számára, hol a' fels.[éges] királyunkért 's fens.[éges] nádorunkért 's magas családjáért zengett hódolati áldomá- son kívül, e' nemz.[eti] Intézet alapítóiért, elnökeiért, a' mintegy 65 főre menő ven- dégkoszorú tiszteltebb tagjaiért 'sat.[öbbi] magyar Minervánk hivei, franczia pezsgő- vel habzó poharakat ismétezve üritgetének.²⁰

---

²⁰ Jelenkor, 1836. szept. 14. 74.

Gyűjtemények, források

MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

Kt. = Kézirattár

NGyJk = A' magyar tudós társaság nagy gyűléseinek Jegyzőkönyve. MTAK Kt. RAL K 1354

KGyJk = A' magyar tudós társaság kis gyűléseinek Jegyzőkönyve. MTAK Kt. RAL K 1392

RGy = A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye

SzT = Szemere-tár

Bibliográfia

BERZSENYI 1842

BERZSENYI Dániel' *Összes művei: Költelem 's folyóbeszéd.* I–III. közre bocsátá meghagyása szerint
DÖBRENTEI Gábor, harmadik kiadás, kéziratban maradt még nem ismertekkel. Magyar Királyi
Egyetem sajtója, Buda, 1842.

BÉCSY 2001

BÉCSY Ágnes: *Berzsenyi Dániel.* Korona, Budapest, 2001 (*Klasszikusaink*)

KölcsLev

KÖLCSEY Ferenc *Levelezése: Válogatás.* S. a. r. SZABÓ G. Zoltán. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.

KÖM2

KÖLCSEY Ferenc *Összes művei* I–III. s. a. r. SZAUDER Józsefné–SZAUDER József. Szépirodalmi
Könyvkiadó, Budapest, 1960.

MEZEI 1990

MEZEI Márta: Kölcsey és az Akadémia. In: „A mag kikél”: *Előadások Kölcsey Ferenc születésének
200. évfordulóján.* Szerk. TAXNER-TÓTH Ernő. Kölcsey Társaság, Budapest–Fehérgyarmat, 1990.
82–95.

MTT Évk 1833

A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei: Első kötet: 1831–1832. Trattner-Károlyi nyomtatása, Pest,
1833.

SZEMERE 1890

Szemerei SZEMERE Pál *Munkái.* I–III. Szerk.: SZVORÉNYI József. Franklin, Budapest, 1890.

SZÉCHENYI 1937

Gróf SZÉCHENYI István *Naplói.* V. (1836–1843). Szerk., bev. Dr. VISZOTA Gyula. MTA–MTT–
Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, Budapest, 1937 (*Magyarország Újabbkori Történetének
Forrásai*)

TAXNER-TÓTH 1992

TAXNER-TÓTH Ernő, *Kölcsey és a magyar világ.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

VÖRÖSMARTY 1960

VÖRÖSMARTY Mihály *Összes művei II. Kisebb költemények (1827–1839).* Szerk.: HORVÁTH Ká-
roly–TÓTH Dezső, s. a. r. HORVÁTH Károly. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.

MISKOLCI EGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR